

Kemična tovarna pred vojno

SPOMINI NA MEDVOJNO POLITIČNO DELOVANJE V KVARTU SELO-MOSTE

Zgodovino NOB nekega kraja je moč uspešno napisati po spominih posameznikov, izvirnih dokumentih in drugih virih. Zato so tile moji spomini le majhen prispevek k zgodovini Most in še ta omejen na takratni kvart Selo-Moste, katerega sekretar odbora Osvobodilne fronte sem bil od septembra 1941 do julija 1942. Morda so moji spomini pomembni zato, ker v njih podrobneje opisujem politično delo v kvartu, kar bi zanimalo zlasti krajanje sedanjih krajevnih skupnosti Selo in Moste.

Opravičujem se tistim takratnim aktivistom OF, ki jih v tem zapisu ne najavam, s prošnjo, naj upoštevajo, a sem jih zaradi časovne oddaljenosti izgubil iz spomina. Vsem, ki zbirajo podatke in pišejo zgodovino revolucionarnih Most, želim veliko uspeha in če bodo pri tem uporabili tudi moje spomine, bom zelo zadovoljen, da sem k temu nekaj prispeval.

Sekretar OF rajona Moste Ivan Bratko me je obvestil, da sem določen za sekretarja OF kvarta Selo-Moste. Rajon je sestavljalo šest kvartov: Selo-Moste, Zelena jama, Kodeljevo, Stari Vodmat, Novi Vodmat in Severni del Most. Sekretarji kvartov smo bili: Zelena jama Peter Kogoj, Stari vodmat Jože Pavličič, Novi Vodmat Vili Zupan, Kodeljevo Martin Perme (bivši finančar) Selo-Moste Strle Franc, imena sekretarja OF v kvartu Severne Moste pa se ne spominjam. Kvart Selo-Moste je obsegal 14 ulic, in sicer severno od dolenske železniške proge, na zahodu je bila meja štajerska železniška proga, na severu sedanja Ulica bratov Rozmanov in na vzhodu Ljubljana. Kvartni odbor OF smo sestavljali: sekretar Franc Strle, člani Avgust Farčnik, Marička Kušlan, Štefan Simonič, Ana Stariha, Vlado Stopar in Marjan Strniša. Navajam nekatere najaktivnejše, ki so politično delali na območju kvarta Selo-Moste: brata Maks in Rajko Oblak (oba sta bila v partizanih, kjer je Rajko že 1. 1942 padel), Mimi Jarc in vsa družina Jarc, družina Burger, v kateri je bil najaktivnejši mladinec Maks Burger, Tone in Julka Strniša. Aktiven je bil tudi njun 11-letni sin Drago, študentka Silva Kovač, Francka Kralj, pek Krakar, družina Medved, zlasti sin Milan, Francka Osenjak, družina Tomšič, družina Kastelic, zlasti Vida Kastelic, Metoda Tavzes, Milan Maroš in še več drugih aktivistov, katerih imen se več ne spominjam.

V našem kvartu je pred vojno živelo več uglednih komunistov, ki so imeli razne zadolžitve na višji ravni, in to: Franc Leskošek, Lojze Očepek, Viktor Stopar, Angelca

Očepek in Avgust Rozman. O delu imenovanih ne morem pisati, ker pač nisem z njimi neposredno delal. Vsi so bili v ilegali in se v našem kvartu niso zadrževali, vsaj mi nismo vedeli za to.

Politično delo po kvartih je bilo zelo razgibano, kar je omogočila velika pripravlje-

nost ljudi za boj proti vsem sovražnikom OF. Poleg tega je bilo tudi izredno dobro in vsestransko aktivno politično vodstvo Ljubljane in nam posredno nudilo veliko pomoč. Iznajdljivost in aktivnost našega kvartnega odbora je tudi veliko pripomoglo k uspehom v kvartu. Kvartni sekretarji smo imeli več kot enkrat tedensko sestanek, na katerih smo poročali o našem delu in o stanju na terenu sekretarju rajona Moste, on pa nam je dajal navodila za delo, predvsem za skupne akcije vse Ljubljane. Od septembra 1. 1941 do julija 1. 1942, ko sem odšel na osvobojeno ozemlje, smo imeli tri rajonske sekretarje. Ti so bili: Ivan Bratko, ki so ga v racijah februarja 1942 aretirali in odpeljali v Gonars, za njim je bil Milan Česnik, ki so ga kmalu ustrelili Italijani na Taboru v Ljubljani, in Leopold

Kisarna Toneta Strniše v Slapničarjevi ulici (danes Proletarska cesta), kjer sta bila bunkerja

Krese-Još, ki je delal tudi po mojem odhodu kot sekretar rajona Moste.

Za skupno akcijo vse Ljubljančane, da med 7. in 8. uro zvečer nikogar ne sme biti na ulici, smo imeli sestanke z vsemi uličnimi odbori, le-ti pa so poskrbeli, da so bile o tem obveščene vse hiše oziroma stanovalci. To je bilo ogromno delo, saj je bilo potrebno akcijo ljudem podrobno razložiti. Ta domiselna akcija je po vsej uspeh in je bila večkrat ponovljena. Verjetno tako uspešne množične akcije nihče ni pričakoval, saj si celo sovražniki OF niso upali na ulice ob prepovedanem času. Okupator pa je ob tej akciji, ki jo je pripravilo na tisoče aktivistov OF, obstrmel. Obstrmel je ob tolikšni enotnosti Ljubljančanov. Podobne uspešne akcije so bile tudi istočasno trosenje letalkov, na malih listkih napisanih parol, znaka OF, pisanje parol po zidovih in podobno. Tudi za te akcije so bile izvršene podrobne priprave, saj je bilo treba pripraviti material in določiti ljudi, ki so to uspešno izvedli. Navajam primer, kako smo napisno in potresno akcijo izvedli v našem kvartu v noči pred 1. majem leta 1942. To je bila izredno tvegana akcija in smo bili pripravljeni tudi na morebitno kako žrtev, kajti Italijani so to noč vso svojo vojsko iz Ljubljane razporedili v patrulje po pet mož, ki so vsakih pet minut prekontrolirale sleherno ulico. Ko smo razdelili material (letake, barvo itd.) in določili ljudi, ki naj akcijo izvedejo, smo določili tudi čas, kdaj naj se akcija istočasno izvede: točno ob treh ponoči stopijo aktivisti v vseh ulicah bosi iz hiš, in to takoj, ko mimo hiše odide italijanska patrulja, ter akcijo izvedejo. S Farčnikom sva iz Strniševih hiše opazovala, kako stvar poteka in videla, kako spretno je nalogo izvršila učiteljica Zora Stariha. Vse se je izvršilo po programu in poleg tisočev lističev in na večino hiš napisanih parol sta na telefonskih žicah viseli tudi dve slovenski zastavi. V akciji je sodelovalo 43 aktivistov.

Poleg splošnih ljubljanskih akcij smo izvajali tudi pomembne lokalne. Ko smo določali in pobirali davek OF, smo ga predpisali tudi gostilničarju Legatu, ki je imel lokal v Orazmovi hiši. Ko sta šla dva aktivista k njemu, da bo plačal 20.000 lir obveznega davka za OF, se je Legat razburil, odločno odklonil plačilo in izrekel nekaj žaljivih besed (pozabil sem jih) na račun OF. Legat je bil apolitičen človek in ni vedel, kaj se okrog njega političnega dogaja. Sicer pa je bil zelo vpluden in dober gostilničar. To sem ugotovil sam, ko sem se pred vojno nekaj časa pri njem hranil. Na kvartnem odboru smo sklenili, da bomo organizirali bojkot Legatove gostilne. Na sestanku pri rajonskem sekretarju sem to poročal in prosil, da akcijo podprejo vsi kvarti v Mostah. Vsi so se strinjali in akcijo vsestransko podprli. O zadevi smo imeli na desetine sestankov in povsod poudarjali molčečnost, ker bomo dali povelje, kdaj se bo bojkot začel. Ko je bilo vse dobro pripravljeno, smo akcijo začeli. Drugi dan bojkota sta šla Gustelj Farčnik in še neki tovariš v gostilno na kontrolo, če ljudje izvajajo bojkot. V gostilni sta našla dva pijana delomrzneža in ju strogo opozorila, zakaj se ne držita povelja OF. Nekaj sta se opravičevala in takoj odšla iz gostilne. Bojkot je trajal kak teden in je v celoti uspel. Legat pa je klonil in iskal stike z OF. Ko so šli k njemu, jim je rekel, da bo davek plačal, a je preveč, kar zahtevamo. Naši niso popustili. Legat jih je prosil, da bi o tem rad govoril z menoj. Ker smo z akcijo v bistvu uspeli, smo na kvartnem odboru sklenili, da se mu davek zniža in da se o tem z njim

dogovorimo. Sel sem k njemu (seveda kot ilegalec skozi zadnja dvorišna vrata). Zelo je obžaloval izrečene besede na račun OF in zatrjeval, da ni tako mislil in da je tako reagiral zaradi prevelikega davka. Zatrjeval je, da mu posel slabo gre, da plačuje visoko najemnino in personal itd. »Upoštevajte, da se je promet v vojnih razmerah znatno zmanjšal in da ostane le skromen zaslužek,« je dejal. Pritrdil sem njegovim argumentom in ga pozval, naj se

Franc Strle

sam odloči, koliko davka bo plačal. Ni se mogel odločiti in me prosil, naj to jaz določim. Rekel sem mu, naj plača le četrtino, to je 5.000 lir in naj tudi pozneje daje za OF. Plačal mi je 5.000 lir in se zahvaljeval, jaz pa sem mu rekel, da bo imel zvečer polno gostilno in mu svetoval, da se tudi gostom opraviči za to, kar je storil. Pozvali smo ljudi s parolo: »Zvečer vsi k Legatu!« Gostilna je bila ta večer nabito polna. Legat se je oddahnil, zlasti še, ker je videl, da so mu ljudje odpustili, čeprav so ga svarili, naj se ne igra z OF. Uspeh je bil dosežen z več vidikov. Pokazala se je moč OF. Bilo pa je to hkrati tudi opozorilo vsem, ki so omalovali OF, in, kar je najvažnejše, politično se je akcija zelo pozitivno odrazila med ljudmi.

Druga pomembna akcija, ki smo jo izvršili v našem kvartu, je bila poskusna mobilizacija ulične zaščite. Le-to smo imeli dobro organizirano v vseh ulicah. Poskusno mobilizacijo smo organizirali tako, da je moral vsak zaščitnik ob 18. uri stopiti pred svojo hišo in čakati, da ga bo obiskala kontrola. Tisti, ki ima orožje, ga mora imeti pri sebi. Za kontrolo smo določili za polovico kvarta Farčnika in Simoniča, za drugo polovico pa Maričko Kušlan in Franca Strleta. Ko smo ob 18. uri hitro obšli vse ulice, so bili vsi zaščitniki pred svojimi hišami in kdor je imel orožje, ga je pokazal izpod plašča ali potegnil iz žepa. Akcija je bila izvršena brezhibno.

Podobnih akcij je bilo še več. Vse so ljudi in nič manj organizatorje spodbujale k nadaljnjim akcijam. Uspehi so me tako navdušili, da sem sam izvedel malo akcijo. Na mestu, kjer stoji sedaj zgradba skupščine občine Ljubljana Moste-Polje, sem na večer pred praznikom oktobrske revolucije 7. oktobra 1941 zakuril majhen kres. Stefan Simonič (živi v Ljubljani in je nosilec Spomenice 1941) mi je dal delovni predpasnik, vanj sem naložil suhih Strniševih drv, dodal z nafto namočen papir, stekel na sredino travnika, vse skupaj zakuril in nato hitro zbežal v Šušteršičevo ulico. Lepo je

zagorel ta mali kres in ljudje, ki jih je bilo tedaj veliko na ulicah, so to gledali in vedeli, za kaj gre. Italijanska patrulja je šla h kresu, vendar je takoj odšla, ne da bi kaj ukrepala. Akcija sicer ni bila težka, vsekakor pa tvegana, saj je bila izvedena ob zelo prometnih ulicah.

Kvartni odbor je imel popoln pregled nad svojim območjem. Napravili smo skico, na kateri so bile ob ulicah označene hiše in vsaka hiša je imela toliko kvadratov, kolikot je bilo družin in v vsakem kvadratu je bila označba, kako je kdo politično opredeljen. Vsak posameznik je imel ustrezen znak (šifro). Tiste, ki so bili trdni za OF, smo označili s krogcem (°), zanesljiv simpatizer je imel za oznako mali štirikotnik (), neopredeljenemu oziroma tistem, za katerega nismo točno vedeli, kako je z njim, smo dali znak mali trikotnik (). Večja črna pika je pomenila, da je sovražnik in izdajalec (), za tiste, ki so bili obsojeni na smrt, pa je bil čez črno piko napravljen še križ (+). Tako smo vsi sistematično delali za tiste z oznako trikotnika. Pri tem smo se posluževali najrazličnejših prijemov, kako naj jih vključimo v OF. Navajam primer. Ulični odbor OF Predovičeve ulice si je zelo prizadeval, da vključi v OF nekega uglednega železničarja (ime sem pozabil). Odgovarjal jim je, da nima nič proti OF, da pa se noče z njo vezati. Na kvartnem odboru smo sklenili, da naša (kvartna) obveščevalna služba ugotovi, s kom se družijo, kdo je njegov prijatelj, ki je morda naš človek, da po tej poti pridobimo še njega. Ugotovili smo, da ima dobrega prijatelja v Šiški, ki je član OF. Ko smo s posredovanjem organizacije OF v Šiški prišli do tega prijatelja, smo ugotovili, da je naš železničar zelo aktiven član OF na železnici. Njegovo oznako smo zamenjali iz trikotnika v krožec. Tako smo postopoma spreminjali oznake na našem šifriranem seznamu.

Večkrat smo morali izvršiti tudi kako specialno in strogo zaupno akcijo. Naj navedem en sam primer. Rajonski sekretar me je zadal, da moram v strogi tajnosti v našem kvartu poskrbeti za prenočitev nekega tovariša. Prepovedal mi je, da ga sprašujem, kdo je in kakšno nalogo mora opraviti. Ko bo ta tovariš odšel, bom moral sekretarju sporočiti, kako sem nalogo izvršil. Zadeva je potekala takole. Pomagala sta mi Farčnik in Stefan Simonič, ne da bi vedela, za kaj gre. Prosil sem ju le za prenočišče za eno noč. Stefan mi je ponudil svojo posteljo v sobi nad Strniševokisano. Tako sva z neznanim tovaršem to noč tam res prespala. Naročil mi je, da bo zjutraj ob pol šestih odšel in se verjetno kmalu vrnil. Ko je zjutraj vstal, sem skrivaj opazil v njegovem žepu neki železni predmet. Zahvalil se mi je za pomoč s poždravom: »Morda na svidenje.« Čez kakih 20 minut se je vrnil in rekel »Uspelo je.« Na mizo je odložil okrvavljeni predmet in strgane rokavice ter rekel: »Pred tisto izdajalko boste odslej varni, ker sem jo pokončal.« Povedal je, da je stopil v hišo izdajalke in njeni materi zaupno povedal, da mora s hčerko govoriti o zelo nujni zadevi. Mati mu je pokazala hčerino spalnico. Zaprl je za seboj spalnico, izdajalko kar v spanju likvidiral in hitro odšel. Nikoli nisem zvedel, kdo je bil ta ljubljanski partizan.

Zanimivo pri tem je še to, da smo v dobrih 15 minutah po vrnitvi tega junaka zvedeli od Strniševih, da je bila ta znana izdajalka, ki smo se je vsi bali, likvidirana. Nato je neznani tovariš, dobro razpoložen, odšel. Še pred tem pa je okrvavljene rokavice vrgel v gorečo peč in si umil roke. Vse Moste so odobravale ta dogodek. To je bila

resnično ljudska sodba nad 24-letnim dekletom, ki je veliko naših ljudi izdalo. Morda bo kdo od bralcev nezadovoljen, da po toliko letih pišem o tako krutem dejanju. Toda moral sem napisati, saj je bilo to dejansko veliko moralno dejanje. Moralo je umreti mlado pokvarjeno dekle, da smo obvarovali veliko najboljših ljudi, ki so tvegali življenja za boljši jutri, za resnično svobodo. Tudi pomislek o pravičnosti oziroma dokazih o izdajah v tistem času je odveč. Ljudje so zahtevali in prosili, naj se ta in ta izdajalec likvidira. V takih pogojih je bilo izključeno, da bi bil kdo po krivem obsojen, ker ljudje tega nikakor ne bi dopustili, saj je bil vsak Ljubljčan nešteto krat preverjen, kaj počne; še posebno pa je bil preverjen vsak izdajalec.

Pri organiziranju OF odborov je bilo v Ljubljani veliko prožnosti. OF odbore smo organizirali tudi po poklicih, pri čemer niso veljale meje kvartov ali rajonov. Zlasti z obrtniki smo pri tem imeli velike uspehe. Navajam primer. Precej časa smo pripravljali sestanek s čevljarstvom mojstri in ga imeli neko nedeljo pri čevljarstvem mojstru Vinku Ravbarju na Zaloški cesti. Ko smo razpravljali o ustanovitvi odbora OF čevljarjev, se nenadoma pojavita na dvorišču dva agenta OVRE (italijanske obveščevalne službe). Agenti sta bila že pred tem pri Ravbarju, vendar nikdar v nedeljo, ko je bil lokal zaprt. Zato smo sumili, da smo izdani. Ravbarjeva žena se je hitro znašla. Zaprla je zadnja vrata, se slekla do pasu in se začela umivati. Ko sta Italijana trkala na vrata, se jima je pokazala in prosila, naj malo počakata, da se obleče. Medtem smo čevljarji razstavili po mizi razne vzorce za čevlje. Ko sta naš agenta vprašala, kdo smo, jima je Ravbar, ki je kot Primorec obvladal italijanščino, pojasnil, da smo vsi mojstri in da se od časa do časa posv. tujemo o modi čevljev. Seveda sem bil jaz kot ilegalce najbolj v nevarnosti. Eden od Italijanov je začel nalahko peti slovensko pesem »Pa zakaj, pa zato, ker ga sinoč kaj ni bilo...« in jaz sem se mu z basom pridružil, da sva se kar dobro ujela. Obema Italijanoma je šlo na smeh in pesem sva ponovila. Ravbar jima je veliko govoril, da je tako odvrčal sum in na vse

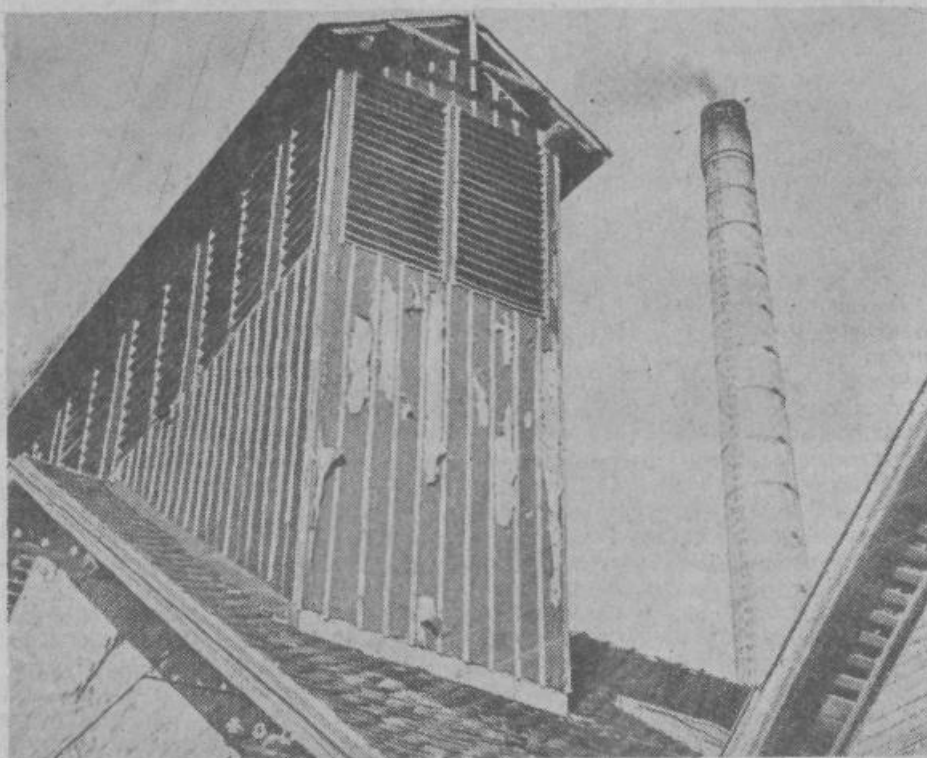
Nekdanja gostilna v Ciglarjevi (sedaj Partizanski) ulici

načine poskušal, da bi se razšli. Meni je dejal, da bom moral oditi, ker da sem iz Šiške. To je seveda tolmačil tudi Italijanoma in tako sem se hladnokrvno, z nasmehom odpravil. Še prej pa je rekel Italijanu: »Buono cantare.« Hitro sem izginil za vogalom in nevarnost je minila. Drugi so še nekaj časa ostali pri Ravbarju in ustanovili odbor OF, ki ga je vodil mojster Bratkovič iz Ilirske ulice. Pri Bratkoviču sem se večkrat zadrževal z izgovorom, da sem njegov pomočnik in sem imel na sebi čevljarstveni predpasnik. Nekega dne so prihrumeli Italijani in Bratkoviča odpeljali. Jaz sem med tem časom sedel med dvema pomočnikoma in delal kot čevljar. Ko so Italijani odšli, sem seveda skozi zadnja vrata izginil tudi jaz. Pri Bratkoviču je bila javka in tudi višji funkcionarji KP so se tam srečevali. Z Bratkovičevo aretacijo pa smo izgubili važno točko. Bratkovič je padel v Tr-

novskem gozdu, ko se je vračal iz italijanske internacije.

Življenje ilegalcev v Ljubljani se je znatno poslabšalo februarja l. 1942, ko so Italijani ogradili Ljubljano z bodečo žico in začeli sistematično izvajati racije. S številnimi oboroženimi vojaki so blokirali določeno število ulic, aretirali vse moške in jih s kamioni vozili v belgijsko kasarno. Tam so morali iti aretiranci mimo izdajalcev, ki so bili skriti za pregrado in so Italijanom kazali, koga naj obdolžijo in koga izpustijo. Tako so veliko ljudi odpeljali v internacijo in veliko srečo je imel ilegalce, da ga niso dobili. Sam sem bil dvakrat ujet v blokado, a sem se s spretnostjo in z veliko srečo rešil.

Neko jutro ob pol šestih so Italijani blokirali nekaj ulic v Mostah, med njimi tudi Slapničarjevo. V tej ulici sem se največ zadrževal, in to pri Strniševih. Vsa družina z gospodarjem Antonom Strnišem vred je zelo aktivno delala za OF. Strniša je rad razpravljal, kakšno družbeno ureditev bomo uvedli po zmagi nad fašizmom in skrbelo ga je, če bo takrat še imel privatno kisarno. Seveda smo mu prikazovali vse v najlepši luči. No, k sreči njemu nismo napakno tolmačili in njegova kisarna še danes, po njegovi smrti, dobro deluje. Ob tej blokadi smo bili pri Strniševih ujeti Avgust Farčnik, Štefan Simonič in jaz, torej kar trije člani kvartnega odbora OF. Poleg mene je bil tudi Farčnik pri Italijanih na spisku za aretacijo. Vsi smo bili v veliki zadregi, kam naj se s Farčnikom skrijeva. Končno smo se odločili, da naju zabijejo v eno izmed visokih kadi, ki so jih uporabljali za izdelovanje kisa. Če bova zabita tam v eni izmed kadi, naju Italijani zelo verjetno ne bodo našli. Gospod Anton Strniša naju je res z dvema pokrovoma trdno zabil v kad. Po nekaj minutah sva začutila, da težko dihamo. Jaz s svojimi hromimi pljuči sem to še bolj občutil, a Farčnik me je tolažil, da ne bo hudega. K sreči je kmalu pritekel v kisarno 11-letni Drago Strniša in naju obvestil, da Italijani v tem času preiskujejo sosedovo hišo, in da bodo potem prišli k njim. Ko je to povedal, je stekel k vratom, midva s Farčnikom pa sva na ves glas zavpila, naj se vrne. Naročila sva mu, naj takoj pride oče in kad odpre, ker se bova sicer zadušila. Sama se nisva mogla rešiti, saj je

Tovarna kleja pred vojno

bila za odpiranje kadi potrebna posebna priprava. Ko je Strniša kad odprl, nama je v glavo udarila neznanska bolečina in bila sva oba vtroglava. Vendar je bolečina hitro minila. Kam zdaj? Skoz okno v hlevu sva skočila na Burgerjev vrt in se po trebuhu splazila v sosedovo hišo, ki so jo Italijani med tem časom zapustili. Prišla sva k Zakrajškovi družini, ki je delala za OF, sin Viki pa je že bil v partizanih (tam je padel). Smole, ki sva jo imela tisti dan, pa še ni bilo konec. Ko so Italijani na ulici naganjali aretirane moške na kamione, da jih odpeljejo pred izdajalce v kasarno, so se med njimi zadrževali tudi otroci. Eden od njih pe se je drugemu pohvalil, da sta se dva pa le skrila v njihovi hiši. Italijanski vojak (očito je bil Slovenec) ga je razumel in ga vprašal, v kateri hiši je doma. Ta mu jo je pokazal in s Farčnikom sva skoz okno videla, kako se hiši približuje skupina Italijanov, da jo ponovno pregleda. Kaj sedaj? sva se vprašala. Farčnik je skočil v stranišče, jaz pa za hišo in se pritisnil k zidu. Kar bo, pa bo! Ko je Italijan odprl stranišče, se je Farčnik s hlačami v rokah pomaknil za vrata, vendar ga je Italijan opazil in začel vpiti: »Bandito, comunista!« Odpeljali so ga, jaz pa sem ostal za hišo in se rešil. Zelo smo žalovali, ker smo izgubili najaktivnejšega člana OF (takrat je bil tudi že član KP) Farčnika. Toda tudi on se je znašel. Videl je, da so Italijani delili aretirane na manj in na bolj sumljive in jih tako tudi razvrščali ločeno v kamione. Pomešal se je med tiste, ki so bili manj sumljivi in zvečer se je vrnil k Strniševim, kjer je tudi sicer stanoval. Veliko je bilo veselje med nami in Štefan naju je v šali zatrkaval, češ, da se je zjutraj v kisarni nekaj obotavljala okrog naju — »Matilda«.

Kmalu za tem dogodkom smo pri Strniševih zgradili dva bunkerja, v katerih smo bili vamo skriti. S Farčnikom sva večkrat prenočevala še druge ilegalce. Tako je noč pred smrtjo z nama prespal rajonski sekretar, simpatični Milan Česnik (po smrti proglašen za narodnega heroja).

Na nevaren led me je spravil mlad zdravnik, moj dober znanec, ko mi je ponudil zavetišče v ljubljanski porodnišnici v Štajmerjevi ulici. Srečala sva se pri tromostovju in zelo je bil začuden, da hodim kot komunist po Ljubljani. Vprašal me je: »Kje pa živiš, kako je mogoče, da te ne izsledijo?« »Živim danes tukaj, jutri tam, enkrat spim pri enih, drugič pri drugih dobrih ljudeh, včasih v kaki šupi ali skladišču. Kakor pač nanese,« sem mu odgovoril. Pa mi je rekel, da lahko pridem k njemu v porodnišnico, kadar je dežurni. »Tam ti bomo dali večerjo in zajtrk, na skrivaj bova poslušala radio in če ti bo pretila nevarnost, ti bomo dali belo haljo pa boš zdravnik in tako na varnem.« Dogovorila sva se, da pridem v porodnišnico naslednji torek. Ko sem zvečer prišel, je vse potekalo tako, kot je bilo rečeno. Prenočili smo pa mi je dobrotnik dočel v stanovanju hišnika, v kleti. Hišnik in njegova žena sta bila zelo prijazna in mi dala prijetno sobico, da sem v njej prespal. Zjutraj, kmalu po peti uri, pa me hišnica zbudi in reče, da moram takoj iz njihovega stanovanja, ker da je na ulicah vse polno italijanskih vojakov. Rekel sem ji, da to ni nič nevarno, ker porodnišnice prav gotovo ne bodo preiskovali. Nič ni pomagalo, moral sem oditi. Rekel sem jima še, kako da sta sebična, češ da je njiju zelo škoda, mene pa nič. »Zahvalim se vama, neker ni vredno,« sem jima še rekel. V kletnem hodniku sem naletel na neko sestro — nuño. Dejal sem ji, da sem pravkar pribežal z ulice, ker Italijani izvajajo racije. »Veste, sestra, jaz sem od OF in če me

dobijo, je zelo verjetno, da me bodo ubili,« sem še dodal. Pokazala je pripravljenost, da mi pomaga, vendar ni vedela, kako. Predlagal sem ji, naj me založi z drvni, ki jih je bilo videti pri odprti kleti. »Tega ne morem storiti, ker tam ne boste vzdržali,« mi je rekla. Pa sem jo prosil, naj nikomur ne pove, da me je videla in da si bom že sam kako pomagal. Obljubila mi je, da bo molčala. Ko sem prišel v visoko pritličje, sem srečal na hodniku »mojega« zdravnika. Bil je ves iz sebe in kar skakal je in se spraševal, kaj naj stori. Ko sem videl, kako je z njim sem še njega prosil, naj molči in naj opravlja svoje delo naprej, si bom že sam nekako pomagal. Odšel sem skozi zadnja vrata na vrt porodnišnice. Tam sem namreč videl manjše poslopje in sklepal, da se bom v njem lahko skril. A tam sem spet zagledal nekó sestro-nuno, ki se je nekaj mudila okoli prašičev. Rekel sem ji: »Sestra! Sem od OF in se skrivam. Prosim, če mi dovolite, da se vlečem v en kot, kjer je svinjak z mladici. Bodite dobri in pomagajte človeku, ki je v veliki nevarnosti!« Ona pa: »Ubogi človek, kam ste zašli! V svinjak! Morda bi pomagali mesarju, ki bo vsak čas začel za hlevom klati prašiče?« Dala mi je predpasnik, svoj plašč sem obesil na klin, si zavihal rokave in ji rekel: »Zelo dobri ste. Lepa hvala.« Nato me je peljala k mesarju, kjer so bile že tudi tri ženske in jim rekla: »Pomočnika sem vam pripeljala, ker bodo ženske težko držale prašiče pri zakolu.« Postal sem zelo zgovoren, da bi odvrnil vsak sum. Kmalu sem imel okrvavljene roke, saj sem se delal junaka in prašiče držal pri prvih nogah, kar je najtežje. Ko smo zaklali tri prašiče, me je nuna povabila, naj grem v hlev in ko sva bila sama, mi je rekla: »Veste, jaz se bojim, moram povedati ravnatelju, da ste tu, ker bi morda zaradi vas imel sitnosti.« »Prosim vas, sestra, ne storite tega in ne vznemirjajte ravnatelja. Odšel bom in se že kam skril, pa čeprav pod sneg.« Ženska se je pomirila, jaz pa sem smuknil skoz vrata v leseno drvarnico, prislonjeno k svinjaku. Začelo se

nisem nikak ubožec, ker sem navajen illegalnega življenja. Nič ne bo hudega,« sem ji dejal in vprašal, če so Italijani kaj prišli v porodnišnico. Povedala mi je, da jih je bilo nekaj na hodniku in ko so jim povedali, da so tu same bolnice, so naglo odšli. In še sem jo vprašal, kako je sploh vedela, da sem tu. Odgovorila mi je, da vsa bolnišnica ve za to in da so vsi na moji strani. Prestašil sem se, ker sem se bal, da me ne bi kdo izdal. Sicer pa me je sestrično sporočilo po drugi strani pomirjevalo, saj je dokazovalo, kako zavedni ljudje so v porodnišnici.

Okrog 13. ure je vojska z ulic odšla, pred »moj« svinjak pa je pritekel moj »dobrotnik« — zdravnik, mi dal vrečko s štruco kruha in velikim kosom sira in vzklíknil: »Pa smo te rešili.« Da, pa prav ti si me reševal. Bolnice so me: »le!« sem mu odgovoril. Naj omenim, da je bil to politični analfabet in domobranec so ga 1. 1944 mobilizirali kot zdravnika. Po vojni je zbežal in je sedaj zdravnik v emigraciji. Ker sem bil prepričan, da ni bil z dušo domobranec in da ni izdajal, sem njegovim svetoval, naj se vrne domov. Sedaj prihaja od časa do časa v Slovenijo. Naj bo kakorkoli. Ta mladi zdravnik me je hotel zavarovati, zato sem mu pred nekaj leti iskreno in dobrohotno stisnil roko.

Od oktobra l. 1941 do spomladi leta 1942 je tudi moja žena Marija zelo intenzivno delala v OF. Udeležila se je držnih akcij mestnih partizanov in zaslužila Spomenico 1941. To so bile strogo tajne akcije in vsak udeleženec je vedel le to, kar je moral sam storiti, vse drugo je bila stvar voditelja udarne skupine. Tudi njo so iskali Italijani, vendar se je s pomočjo aktivistov OF aretacij izognila. Tudi pri njej se je zelo dobro izkazala ljubljanska porodnišnica. Cele tri mesece so jo zdravili — zdravo. S polno odgovornostjo trdim, da sem bil med ilegalnim političnim delom v Ljubljani v mnogo težjem položaju kot v partizanih. Napori so bili sicer v partizanih mnogo težji, vendar tam ni bilo toliko neposredne nevarnosti, da bi padel v roke sovražniku.

Kolinska tovarna hranil pred vojno

je daniti in skozi špranjo drvarnice sem opazoval, kaj se dogaja. Po ulicah sem videl veliko oboroženih vojakov, na oknih porodnišnice pa bolnice. Okrog 10. ure je šla proti svinjaku sestra, s katero sva se srečala v kleti (bila je mlada), in stopila v moje skrivališče. Na planju mi je prinesla topel čaj, kos sira in kruh tč; rekla: »Ubožec, le kako vas zebe na tem prepihu. Prinesla sem malo okrepčila.« Jaz pa: »Prav lepa hvala, sestra, zelo ste dobri, jaz pa

Večkrat sem slišal, da so nekateri ljubljanski ilegalci po nepotrebnem oziroma zaradi neprevidnosti padli v roke Italijanom. Tako obsojanje je skrajno krivično. Vzemimo za primer nekatere vodilne komuniste, ki jih je sovražnik aretirati. Ti so bili že v stari Jugoslaviji preganjani in zanje je italijanska policija dobro vedela. Zato ni čudno, da jih je s pomočjo izdajalcev aretirala. Jaz se s temi požrtvovalnimi in prekaljenimi komunisti ne morem primerjati,

»Ladici« izstopajo iz skienjene povezave nekaterih delov vzhodne Ljubljane

toda če bi me dobili v roke, zagotovo ne bi bil več živ. Za to bi vsekakor poskrbeli moji rojaki belogardisti, proti katerim sem se pred vojno z vso silo in zmogljivostjo bojeval v Laški dolini. Dokaz za to je njihovo pisanje v »Slovenskem domu«, kjer me v znanem žargonu opisujejo kot največjega krvoloka in krivca za gorje, ki ga je prinesla vojna. Še po vojni so v več brošurah, ki so jih izdali v emigraciji, pisali o zloglasnem komunistu čevljarju Francu Strleu iz Loža. Eno od teh brošur, ki nosi bombastičen naslov: »Rdeča zver — pijana krvi«, sva prebrala s sedaj že pokojnim Janezom Hribarjem in se takemu pisanju iz srca nasmejala. Vse, kar je pisalo o naju s Hribarjem, je bila gola izmišljotina, razen tega, da sva komunisti in to v drugačnem pojmovanju, kot pišejo o komunistih v reakcionarnem tisku.

Okupatorji in njihovi pomagači so se posluževali raznih oblik za aretacije aktivistov OF in KP. Čakali so po hišah, ob ulicah, v zasedah, in če je izdajalec spoznal mimoidočega, da dela za OF, so ga takoj aretirali. Tega sem se najbolj bal. V mojem kvartu je bilo kar šest velikih izdajalcev, ki so me osebno poznali, saj so bile pred vojno moje stranke. Večino kvartnih sekretarjev rajona Moste so aretirali in sem zato prosil, naj me pustijo, da grem v partizane. Od začetka tej moji želji niso ustregli, ko pa sem sekretarju rajona Leopoldu Kresetu-Joštu podrobno razložil moj nevarni položaj, je izposloval, da lahko grem v partizane, če zagotovim naslednika za sekretarja kvarta. Predlagal sem učiteljico Zoro Stariha. Branila se je prevzeti to mesto z motivacijo, da ne bo sposobna opravljati te odgovorne naloge, vendar smo jo pregovorili, da je prevzela in uspešno vodila kvartni odbor OF.

Navajam še nekatere stvari iz Most, ki so mi ostale globoko v spominu. Predvsem imam v najlepšem spominu čudovite ljudi, ki so tako požrtvovalno delali in na razne načine podpirali OF. Od družin v našem kvartu je vsekakor največ prispevala družina Strniša. Vsi njeni člani so ves čas vojne vsestransko podpirali OF. V njihovi hiši sta delovala kar dva bunkerja, kjer smo se zadrževali ilegalci, kar je bilo za Strniševe veliko tveganje. Od posameznikov sta mi ostala v najlepšem spominu Avgust Farčnik in Marička Kušlan. Zelo smo si prizadevali, da postaneta člana KP. Oba sta bila sprejeta v KP 1. 191. Ljudi, kakršen je Farčnik, sem v življenju malo srečal. Rad

imam ljudi, vsakemu rad nudim pomoč, kadar je v težavah, vsako delo, katerega sprejme, opravi z veseljem in z vso požrtvovalnostjo. Skratka: velik altruist in dobra duša. Marička Kušlanove se spominjam kot izredno požrtvovalne politične delavke. Hladnokrvno je na primer kar podnevi s kovčkom v roki po hišah raznašala našo literaturo. Bal sem se zanjo in jo svaril, naj tega ne počne, pa ni nič pomagalo. Junija leta 1942 so jo aretirali in odpeljali v italijanske zapore. Ob kapitulaciji Italije je šla v Bari, kjer je sodelovala pri ustanavljanju prekomorskih brigad. Bila je sočasnomisar več čet in bataljonov. Nazadnje je postala komisarka 4. prekomorske brigade. Kar srečen sem bil, ko je v oktobru leta 1944 korakala na paradi v Črnomlju na čelu brigade skupaj s komandantom brigade. Pred njima je bil na konju komandant glavnega štaba NOV in POS Slovenije Dušan Kveder.

Dne 3. julija leta 1942 sva s Farčnikom odšla v partizane. Ločeno naju je pri Štepanji vasi čez blok na zapravljičku s konjem prepeljal Drago Strniša. Oba sva imela ponarejene legitimacije, ki nama jima je preskrbel OF. Za kamuflažo je Drago

Strniša peljal sod kisa za neko trgovino v Sadinji vasi. S Farčnikom sva imela v aktivkah vzorce žganih pijač in se izdajala za trgovska potnika. Straža na bloku je vse to pregledala in nas pustila na osvobojeno ozemlje, ki je tedaj segalo prav do žice, ki je obdajalo Ljubljano. Dober kilometer od bloka v Štepanji vasi sva s Strnišem srečala partizansko patruljo. Tudi tej patrulji sem moral pokazati dokumente in srečno sva prišla v Sadinjo vas, kjer smo imeli dogovorjeno javko. Prvo noč sva s Farčnikom prespala v Sadinji vasi, zgodaj zjutraj so naju partizani odpeljali v partizansko šolsko taborišče na Pugled. Komandant taborišča je bil Ludvik Smrekar, komandir ene čete pa Janez Hribar-Rokec. Naključje je bilo, da je prav tiste dni odšlo iz Ljubljane skoz to taborišče več članov vodstva OF in KPS, med njimi tudi Edvard Kardelj. Le ti so imeli v taborišču več političnih ur. Partizani so nas vodili v Suho krajino in brez ovir smo prišli v Stari log pri Kočevju. Kardelj je jahal konja, drugi smo šli peš. V Starem logu je bilo veliko partizanov, med njimi tudi razni strokovnjaki in kulturni delavci. Le-ti so pod košato lipo priredili miting na katerem je med drugim recitiral neko pesem tudi Ivan Rob.

V Stari log se je od nekje z malim kamionom pripeljal komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Leskošek-Luka. Spredaj na blatniku sta sedela dva partizana s strojnicama v rokah. Ta markantni komandant z velikimi brki in v vojaški uniformi je na vse delal najboljši vtis. Komandant Leskošek je prišel med nas, ki smo prišli iz Ljubljane zaradi naše razporeditve na politično delo po raznih krajih tako imenovane »Ljubljanske pokrajine«. Meni je dal na izbiro: ali na Notranjsko ali v Belo krajino. Odločil sem se za Notranjsko, ki sem jo dobro poznal in tudi družino sem imel tam. Pet aktivistov je vodil na Notranjsko Dušan Kraigher. Poleg mene so bili tja poslani tudi Nestl Žgank, hči akademskega slikarja Vidmarja. Ženska, imena drugih dveh, pa sem pozabil. Farčnik je odšel na Dolenjsko in takoj postal komisar Delavskega bataljona in kmalu zatem Zapadno-dolenjskega odreda.

FRANC STRLE-NINO

Dore Klemenčič-Maj: Saturnus z okolico